

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:47
sssjournal.com

pp.5879-5891
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 08/09/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/10/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.10.2019

MÂTÜRİDÎ'DE İMÂN AHLÂKI TAKVÂ'NIN PSİKO SOSYAL İŞLEVİ

THE PSYCHO SOCIAL FUNCTION OF TAQWA FAITH ETHIC IN AL-MATURIDI

Dr. Osman ORAL

Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Emekli Öğretim Üyesi, Kayseri/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1831>

Reference : Oral, O. (2019). "Mâtürîdî'de İmân Ahlâkı Takvâ'nın Psiko Sosyal İşlevi", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(47): 5879-5891.

ÖZ

Allah-insan ilişkisini tanımlarken en fazla referansta bulunulan terim olan takvâ, inanç, söz ve davranışlarda önemli bir fonksiyona sahiptir. Kur'an'da "takvâ elbisesi", "takvâ temelli bina" ve "en iyi azık takvâ" ifadeleri geçer. Allah takvâ sahiplerine değer verir, sever ve onlarla beraberdir. "Allah'tan korkmak" anlamı, bireyi toplumsal hayattan dışlayan mistik eğilimlere yönlendirmiş ve takvâ'nın işlevini daraltmıştır. Büyük Türk âlimi Mâtürîdî (ö.333/944), müslümanın hayatında takvâ'yı psikolojik ve sosyolojik bir kavram olarak görür, imân ahlâkı, sorumluluk ve kulluk bilinci olarak yorumlar. İnsanın nereden geldiği, nereye gideceğini, dünyaya geldiği ilk günden öleceği güne kadar yaptığı maddî ve manevî bütün davranışlarını düşünmesi, sorumluluk bilincinde olmasıdır. Bir yönüyle de yaratıcıya ve yaratılmışlara karşı kulun saygı ve sorumluluk hassasiyetini ifade eder. İlahi buyruklara şuurlu bir şekilde itaat etmekle, yasaklarından da kaçınmakla kazanılır. İmân eksenli takvâ, üzerine alınan görev ve sorumluluğun hikmetli ve adâletli bir şekilde yerine getirilmesine yardım edici psiko sosyal bir faktördür. Mâtürîdî'de Allah takvâyı her türlü iyilikleri kapsayıcı, bütün iyiliklerin temeli, her türlü lezzet ve mutluluğa ulaştırıcı bir yol; tüm iyilik ve bereketi elde etmeye vesile kılmıştır. İnançta takvâ; iman, tevhid, itaat, sevgi, sabır, şükür, ihlâs ve huşû olarak görülürken, davranışlarda takvâ; ibâdet, iyilik, çalışma, saygı, hikmet, adâlet, merhamet, kötülüklerden uzaklaşmak ve güzel ahlâk şeklinde tezahür eder. Dolayısıyla takvâ imânın psiko sosyal ahlâk yönüdür. Bu çalışmada Mâtürîdî'ye göre takvâ'nın psiko sosyal işlevi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Takvâ, İmân, Ahlâk, Kul Bilinci, Mâtürîdî

ABSTRACT

Taqwa, the term most commonly referenced when describing the Allah-human relationship, has an important function in faith, words and behavior. In the Qur'an, the expressions "taqwa dress", "taqwa based building" and "best sustenance taqwa" are mentioned. God values those who have taqwa, loves and is with them. The meaning of "fear of Allah" has led the individual to mystical tendencies that exclude them from social life and narrowed the function of taqwa. The great Turkish scholar al-Maturidi (d.333/944) sees taqwa as a psycho-social and sociological concept in the life of a Muslim, this he interprets as a belief ethic, a consciousness of responsibility and servitude. This interprets as the morality of faith, responsibility and conscious servitude. Where the person comes from, where he will go, from the first day he came into the world to the day he will die to think about all his material and spiritual behavior, is conscious of responsibility. In one aspect, it expresses the sensitivity of the servant's respect and responsibility towards the creator and the created. It is earned by consciously obeying divine commandments and avoiding their prohibitions. Faith based Taqwa is a psycho-social factor that helps to fulfill the duty and responsibility taken on it in a wise and just way. In al-Maturidi, Allah has made taqwa a means of achieving all kinds of good, the foundation of all good, a way of achieving all kinds of flavour and happiness, and all goodness and blessings. Taqwa in belief is seen as faith, tawhid, obedience, love, patience, gratitude, ihlas/sincerity and awe, in behaviors, taqwa manifests in the form of worship, kindness, work, respect, wisdom, Justice, compassion, moving away from evils, and good morals. Therefore, taqwa is the psycho social morality aspect of faith. In this study, the psycho social function of taqwa is examined, according to al-Maturidi.

Keywords: Taqwa, Faith, Moral, Servant Consciousness, Maturidi

1. GİRİŞ

Takvâ, Allah insan ilişkisini tanımlarken en fazla referansta bulunulan ve dinin en hayatî terimlerinden biri kabul edilir. İlahî emir ve tavsiyelere uymada, yasaklardan ve kötülüklerden kaçınmada gösterilen titizlik, bilinç ve sorumluluk demek olan takvâ'ya sadece "Allah'tan korkmak" anlamının verilmesi işlevini daraltıp kısıtlamıştır (İsfehanî, 1992, "vky" madd; Düzgün, 2015b: 468). Bu, ilâhî emir ve yasakları yaşamsal alandan dışlayarak irâde dışı kalbî eylem olduğu problemine yol açmış, bireyi toplumsal hayattan dışında felsefî mistik eğilim ferdiyetçi takva anlayışına yönlendirmiştir (Hodgson, 1993: 325 vd). Kur'ân'da haşyet, huşu, havf, rehbet, hazer, vecel, feza, işfak, vecel, ru'b kökünden kelimelerin çeşitli korkular için kullanılması, "benden korkun" gibi ifadelerde (el-Bakara 2/150; Âl-i İmrân 3/175) Allah korkusunun havf ve haşyetle ifade edilmesi, bir âyette (en-Nûr 24/52) haşyet ile ittikâ'nın birlikte gelmesi takvânın korkudan farklı anlam içerdiğini gösterir (İbn Manzur, ts: "vky" mad; Uludağ, 2010: 485-6). Takvâ, korku anlamını da içermekle birlikte korkunç bir şeyden korkmayı değil seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesini, hem yaratanına hem de yaratılmışlara karşı saygı ve sorumluluk duyma bilinç ve hassasiyetini ifade eden psiko-sosyal bir kavramdır (Topaloğlu-Çelebi, 2010: 245; Uludağ, 2010: 485-6).

Allah'a kulluğun kendine ve çevreye karşı sorumluluk bilinciyle düzenlenen bir hayat tarzından geçtiği, kulun özgür irâdesiyle oluşan takvâ'yı imân ahlâkı, kulluk bilinci ve sorumluluk olarak te'vil eden Türk İslâm âlimi Mâtürîdî (ö.333/944), bunu müslümanın tüm hayatında psikolojik ve sosyolojik kapsamlı bir kavram olarak görür. O, imânın tezâhürü gördüğü takvâyı, üzerine alınan görev ve sorumluluğun hikmetli, adâletli bir şekilde yerine getirilmesine yardım edici psiko sosyal bir faktör olarak algılar. Takvâ, insanın nereden geldiği ve nereye gideceğini, dünyaya geldiği ilk günden öleceği güne kadar yaptığı bütün davranışlarını düşünmesi, sorumluluk ve kulluk bilincinde olmasıdır (Mâtürîdî, 2005b: II/423).

Mâtürîdî'de kalplerin Allah'ı anmakla mutmain olması (er-Ra'd 13/28), imânlı kalbin varlıklara yararlı psiko sosyal iyi, güzel eylem ve davranışlar sergilemesiyle huzûra ve inşirâha ermesidir. Allah'ı anmak sadece dille değil; Yaratıcı'nın emir ve yasaklarını her an hatırlayarak O'nun rızasına uygun akıl, zihin, kalp ve organsal eylemlerde bulunmakla olur (Mâtürîdî, 2005b: VIII/427, XVII/254). Bu O'nun imân ile amelin aynı olduğunu düşüncesinde olduğu anlamına gelmez. O'na göre ameller imânın bir parçası değildir. Yani, kişi amel eksikliğinden dolayı imândan çıkmaz. Bir âyette Allah'a, âhret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere imândan sonra akrabalara, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara sevdiği malından harcayanlar ile salâtı ikâme eden, malını temizleyen, sözleşmelerini yerine getiren, sıkıntı, hastalık, savaş hallerinde sabredenler için, "*işte takvâ sahibi bunlardır*" (el-Bakara 2/177) denilerek imân ve takvâ ehli kişilerin örnek bazı psiko sosyal eylemleri sıralanır (Mâtürîdî, 2005b: I/316 vd). Dolayısıyla bu tür eylem ve davranışları ihlâsla yapan kalpler ancak mutmain olur. İnsanları bir kökün dalları halinde yaratan Rabbe ve O'nun yarattığı diğer varlıklara karşı haklarını ifade gaflette olmayıp onların ihtiyaçlarına ve yararına yönelik psiko sosyal eylemler yapılması sonucu takvâ hâli gerçekleşir. O halde takvâ, kalpteki imanın iyi davranış, güzel ahlâk tezahürüdür. İşlevsel aklın ölçütü takvâ olduğundan psiko sosyal işlerde tecrübeli kişiye muttaki, yaptığı fiile de takvâ denir. Eyleminde takvâ olmayanın işi makbul aklı da işlevsel değildir (Zemahşerî, 2017: I/134, 658, II/10).

Bu çalışmada; "Mâtürîdîlik" veya "Mâtürîdîyye" adlı itikâdî ekolün kurucusu, Türk-İslâm dünyasında yetişen kelâm ve tefsir âlimi Mâtürîdî özelinde takvâ'nın psiko sosyal işlevi onun "Kitabu't-tevhid" ve "Te'vilâtü'l-Kur'ân" eserleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Takvâ'nın kavramsal çerçevesi kısaca belirlendikten sonra, "*Allah'ın takvâ ehlini sevmesi, beraberliği ve değer vermesi*", "*takvâ elbisesi*", "*azığın en hayırlısı takvâ*", "*takvâ temelli bina*", "*sınama unsuru olarak takvâ*" ve "*yönetim ve görevlerde takvâ*", anabâşlıkları ile Mâtürîdî'ye göre takvâ konusu incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

2. TAKVÂ KAVRAMI

Kur'ân'da ittika, etka, taki, müttaki gibi kelimelerle geçen takvâ; korunmak, sakınmak, saygı, dindarlık, itaat, korkmak, çekinmek, muhafaza etmek anlamında vaky, vikâye kökünden bir isim olarak, bireyin Allah'ın emirlerine uyması, nefsinin Allah'ın yasakladığı şeylerden korunması ve sakındırmasıdır. Takvâ sahibi anlamına gelen müttaki kelimesi de Kur'an'da kırksekiz yerde geçer (İsfehani, 1992, "vky" madd; Uludağ, 2010: 485-6). Takvâ kavramı başlangıçta hüküm günüyle ilgili bir korku için kullanılmışken sonraları dindarlık anlamı da verilmiştir. Kavram, korku anlamını da içermekle birlikte bu korkunç bir şeyden çekinmeyi değil seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesini, yaratanına karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetinin anlatımıdır (Muhâsibi, 2005: 45; Râzî, 2008: 86 vd). Takvâ kişinin

kendisine sıkıntı ve zarar verdiği şeylere karşı koruma altına alması yani kendini günahlardan koruması olduğu gibi ilâhî emirlere uymada da hassasiyet halinde olmaktır (Izutsu, 1975: 221-2; Alper, 2013: 122).

Mâtürîdî'ye göre isimler ve kavramlar bunları kullanacak kimselerin kendi fayda ve zararları için planlanıp düzenlenen, mutlulukları veya felaketlerine vesile kılınan hususları bilmeleri için vazedilmiştir (Mâtürîdî, 2005a: 642). Takvâ kavramı da ayrışma, gruplaşma, didişme, problem, mutsuzluk ve felâketlere değil, hoşgörü, birleştirme ve mutluluklara yönelik dini metinlere de uygun şekilde yorumlanmalıdır. Mâtürîdî'de takvâ; kişinin yaptığı işi gelişigüzel değil, ondaki sorumluluğunu müdrük olarak yerine getirmeye, güzelliğe, hoşgörüye, barışa ve bilinçli olmaya yönlendirici olmalıdır (Mâtürîdî, 2005a: 578; 2005b: IX/374). Takvâ'ya imanın olmazsa olmaz dış tezâhürü yani imân ahlâkı, sorumluluk ve kulluk bilinci gibi ifadelerin daha uygun olduğu söylenebilir. Yaratıcının bize dönük yüzü olan bu varlık alanını, sıradan bir tecrübe alanı olmaktan çıkarıp dinsel ve teolojik bir tecrübe alanına dönüştürmek de ancak Kur'ân'ın takvâ adımı verdiği "bilinç hali" ile mümkündür (Düzgün, 2015a: 205-6). Mâtürîdî'de takvâ; bazen iman, sabır ve şükür, bazen günahı terk ve tövbe, bazen de iyi niyet, rıza ve ihlâstır (Mâtürîdî, 2005b: IV/140, 548). Takvâ ile anlam ilişkisi olan kavramların tümüne göz atmanın imkânsızlığı nedeniyle burada iman, tevhid, iyilik, ihsan, adâlet, hikmet, hâfız ve ibâdet gibi takvâ ile yakın anlam alanına giren bazı kavramlar kısaca incelenmektedir.

2.1. İyilik ve İhsan

Mâtürîdî'ye göre her türlü iyilik anlamında "birr" ile her türlü kötülük ve masiyetten bilinçli sakınma demek olan takvâ aynı anlamdadır. İnsan her türlü masiyet ve kötülükten sakındığında her nevi hayrı ve iyiliği işliyor demektir. Her çeşit hayrı ve iyiliği bilinçli yaptığı da her çeşit kötülük ve masiyetten de sakınmış olur. İyilik, helak edici şeylerden kişiyi sakındırmakta ve uzaklaştırmaktadır. Takva ile bir bir arada kullanıldığında takvâ; yasaklardan uzak durmak, birr; yapılması istenen fiillerin yapılmasıdır (Mâtürîdî, 2005b: XV/263-4, XVI/353). Takvâ ile yakın anlamda kullanılan diğer bir kelime ihsan; başkasına iyilik, gerçekleştireceği işi gönül rızasıyla güzel yapmaktır. Güzel huy ve irâdeli, bilinçli davranışları içeren ahlâk da denilen bu terim usulü'd-din'i oluşturan esasların bir bölümünü meydana getirir (Topaloğlu-Çelebi, 2010: 19, 20, 245; Şekeroğlu, 2009: 54 vd). Mâtürîdî takvâ'nın ihsan ile birlikte kullanıldığında hayırlı şeyler yapmak anlamı verildiğini, tek başına iyilik, güzellik mânasında olduğunu söyler. Takvâ helâk edici şeylerden bilinçli sakınmaktır. Helâk edici şeylerden sakınmak da iyilikleri kazanmakla mümkündür. Muttaki; Allah'ın nimetlerini kötü yerlerde kullanmaktan sakınan, muhsin; Allah'ın nimetlerini iyi yerlerde kullanandır. Bilinçli iyileştirme ve güzelleştirme olan ihsana takvâ ile ulaşılır (Mâtürîdî, 2005b: VIII/178, XV/263-4, XVI/353). Bir yönüyle muhsin, kendi nefesine iyilik eden, nimetleri takvâ yolunda kullanandır. Takvâ ve ihsan, imân ve tevhid bilincin en üst düzeyde tutulduğu ve bunun insanda süreklilik kazanıp bir karaktere dönüştüğü aşamadır. Mâtürîdî, takvâ, birr ve ihsan kelimelerinin çoğu yerde aynı anlam alanında kullanıldıklarını söylemektedir (Mâtürîdî, 2005b: XV/263-4, XVI/353).

2.2. İbâdet ve Hâfız

Takvâ'nın ibâdet ve hâfız kavramları ile de yakın anlam ilişkisi olduğunu söyleyen Mâtürîdî'ye göre ibâdet ile takvâ kavramları aslında aynı şeyi ifadeye çalışırlar. İttika, sakınılması gereken fiiller, ibâdet ise yapılması gereken fiillerdir. Biri kaçınması gereken bir fiilden kaçınırsa yapması gerekeni yapmış olur. Yapması gerekeni yapınca kaçınması gereken fiilden de sakınmış olur (Mâtürîdî, 2005b: I/344, II/449, IX/321, 374, 381, XVI/125). Mâtürîdî, kul ibâdetle hayasızlık ve kötülüklerden kaçınır (el-Ankebut 29/45), oruçla takvâya ulaşılması (el-Bakara 2/183), ibâdetin kişiyi takvâya ulaştırmada araç olmasıdır der. İbâdet, kulun irâdesini kudretli yüce varlığın huzuruna çıkacakları zamandaki dehşet verici hallerini hatırlatır, ayrıca âhret için kendilerine vaad edilen mutluluğun nazlarını hissettirir. Yani kötülükten sakınma ve iyilik yapma faktörü. Mâtürîdî, ibâdetin kabulünde takvâ'nın şart olmasından dolayı kişiyi takvâya erdirmeyen bir ibâdet, amacına ulaşmadığını söyler. Örneğin kurban ibâdetinde ne et ne kan Allah'a ulaşır, ancak takvâ ulaşmaktadır (el-Maide 5/27; el-Hac 22/37). Mâtürîdî, kalpte imân, takvâ ya da bir hayır varsa bu organlarda kendini gösterir, Allah'a âit nişanelere saygılı davranması gibidir, der. Saygılı davranmayanın kalbinde imân olmadığı anlamına gelmez. Mâtürîdî'de ibâdet; takvâ türü davranışlar sergilemek, takvâ da; insanı günah ve kötülüklerle ileten şeylerden sakınmaktır (Mâtürîdî, 2005b: I/344, II/449, IX/321, 374, 381, XVI/125). Hz. Yusuf'un "hâfızım" (Yusuf 12/55) demesini Mâtürîdî, takvâ ehli bir nebinin "ben hazineyi kötü fiillerden ve hırsızlardan iyi bir şekilde korurum. Zulme düşmeden hikmetli ve takvâlı bir şekilde harcamasını da yaparım", dediğini belirtir ve hâfız'ın takvâ kelimesiyle anlam yakınlığı olduğunu söyler. Mâtürîdî'ye göre korumak, görüp gözetmek, ihmalkâr ve gafil davranmayı uyanıklılık, dikkatli ve basiretlilik; anlayıp bellemek, ezberlemek anlamlarındaki hıfz kökünden sıfat olan hâfız, hiçbir şeyin

kaybolmaması için koruyan, gerekli tedbirleri alan, açık ve gizli halde kendisini isyandan ve günden koruyan, gafletten uzak, uyanık olan, emir ve yasaklarında Allah'ın koyduğu sınırları koruyandır. Takvâ; kötülüklerden sakınma, iyiliklere yönelme, ibâdet; yapılması gereken fiiller, hâfiz ise; güvenilen, gücün yettiğince elin altındakileri iyilik yapma, kötülükten sakındırma da şuurluca korumadır (Mâtürîdî, 2005b: VII/323, XIV/115). Allah'ın güzel isimlerinden el-Hafız; tabiatın düzenini koruyup sürdüren; kendisinden hiçbir şey gizli kalmayıp bilen Allah'tır. Kur'ân'ı ezberleyip koruyana da hafız, insanı koruyan güvenilir meleklere de hafaza denilir (Topaloğlu-Çelebi, 2010: 105-6).

“Takvâ'ya uygun şekilde Allah'a takvâli olun ve ancak Müslümanlar olarak can verin!” (Âl-i İmrân 3/102) âyetinin te'vilinde Mâtürîdî, müslümanın son nefesine kadar sorumluluk, kulluk bilinci ve takvâ hassasiyeti gerektiğini belirtir. Müslüman ibâdetinde kusur edeceği endişesi ile elinden geldiği kadar hata ve kusurlardan ittikâ eder. Taatlarde Allah rızasını istemenin dışında, herhangi bir maksad için yapmaktan, Allah'tan başkasının ortak olmasından da ittika eder (Râzî, 1981: XI/211). Dilde, bedende, davranışlarda şirke düşülmemesi hikmetiyle eylemlerde takvâ ve tevhid esastır. Önünde kabir, heykel, resim, yanan ateş vb. varsa bunlara saygı gösteriyor izlenimi vermemek için çaba sarfedilir. Cenaze namazında Subhaneke duâsına “Allahım önümdeki yatan şeyi asla övmüyorum, Seni övüyorum” mânasına “vecelle senâük” eklenmesi buna yönelik olmalıdır. “Rabbe ibâdetde şirk koşma!” (el-Kehf 18/110) ikazı bu hassasiyeti dile getirir (Mâtürîdî, 2005b: IX/114).

Mâtürîdî'de ibâdetlerin hikmeti; sosyal bağları kuvvetlendirmesi, toplumsal bütünleşme ve uyumu sağlaması, bireyin kalbî yetilerini arındırma, bedenini işlevselliği ve psiko sosyal motivasyondur. Bireyin ahlâkî eğitimi nefis/içgüdü/içben terbiyesi ile başladığından ilâhî emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınmada titizlik imân ahlâkı takvâdır (Mâtürîdî, 2005b: I/208, X/8). Mâtürîdî'de ibâdet; ilahî emirleri şuurluca yerine getirme, hafız; koruyup kollama, gafletten uzak basiretli olma, takvâ ise; maddî manevî zararlı eylem ve davranışlardan sakınmaktır. Dolayısıyla takvâ, ibâdet ve hafız ile yakın anlam ilişkisi içindedir.

2.3. Adâlet ve Hikmet

Adâlet, hikmet ve takvâ anlamları açısından içiçe kavramlardır. Hikmet; hükmetme, derin ve yararlı bilgi, âdilâne yargıda bulunma, bilme, anlama, sakındırma, zulümden alıkoyma gibi mânalarda insanı zulümden, cehâletten alıkoyma, engelleyen takvâ türü bir özelliktir, ilim ve akılla gerçeğin bulunması hikmettir (İsfehani, 1992: “hkm” mad). Hikmet, adâlet ve âdil olmak takvâdır diyen Mâtürîdî'de takvâ ehlinde olması gereken psiko sosyal önemli bir ilke adâlet; doğruluk, dürüstlük, takvâya yönelme, tarafsızlık, hakka, hikmete, gerçeğe, doğruya uygun olan hüküm, eşitlik, özgürlük ve hakkaniyet ölçüsüdür. Zulmün zıddı olan adâlet, Allah'ın “el-Adl” ismi ve fiillerinde bariz görünen özelliğidir ve takvâ ehli kulun da Allah'ın bu isim ve niteliğini hayatın her alanına geçerli kılması da kulluk görevidir (Mâtürîdî, 2005b: IV/36,175, 227, 401).

Allah'ın ezeli ve ebedî “Hikmet” sıfatı “Hakîm” ismiyle Allah'ın fiillerinin hikmet üzerine olduğu, her şeyi adalet ve hikmetle yarattığını söyleyen Mâtürîdî, aklın usûlüne göre yani yaratılış hikmetine uygun bir şekilde kullanılmasıyla, sahibini hakikati keşfetmeye, adâletle araştırmaya, takvâ üzere yaşamaya hüsrânı önleyip dünya ve âhiret saadetine iletir, der (Mâtürîdî, 2005a: 9, 10, 66 -7). Hikmet kavramıyla adâlet birbirine yakın anlamdadır. Hikmet; isabet, her şeyi yerli yerine koymaktan ibarettir. Bu aynı zamanda adâletin anlamını da oluşturur (İbn Manzur, ts: “hkm” mad). Adâlet, hak üzerine ne bir şey ilave etmek, ne de bir şey eksiltmektir. Adâlet ve hikmet aynı sonuçta birleşip birşeyin bizzat konulması gereken yere konulması ifâde ederler. Bunun zıddı yani “bir şeyi yerinden başka bir yere konulması” zulümdür. Demek ki zulüm, adâletin, hikmetin takvânın zıddıdır. Takvâ ehli hikmetli adâletli kişidir. Adâlet, takvâ ve hikmet anlam alanı iç içedir (Mâtürîdî, 2005a: 124).

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adâletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adâletsiz davranmaya itmesin. Adâletli olun; bu, takvâya daha uygundur” (el-Mâide 5/8) âyetinin te'vilinde Mâtürîdî, insanlar arasında adâletle hükmedilmesi (en-Nisa 4/58) ilâhî emrine göre hüküm vereceklerde özelde avukat, savcı ve hâkimlerin genelde herkesin gelişigüzel, anne baba da olsa akrabalık ilişkileri, sevgi veya nefretlerine göre yani hissî değil, adâletle takvâya göre hareket etmeleri ilke olmalıdır, der. Allah, Hz. Peygamber'e adâletle iş görmesini emretmesi (en-Nisa 4/58; eş-Şura 42/15), hikmet ve adâletle hareket ve iş görme âile, çevre, iş gibi toplumsal kurumlarında en küçüğünden en büyüğüne takvâ ehlinin önemli bir niteliği olmalıdır (Mâtürîdî, 2005b: I/441, IV/176). Dolayısıyla adâlet, hikmet ve takvâ, anlamları açısından içiçe kavramlardır. Âdil ve hakîm olma imân ve takva ehlinde olması gereken yaşamsal psiko sosyal önemli faktör olmaktadır.

2.4. İmân ve Tevhid

Mâtürîdî'de takvâ, imân ve tevhid kavramları ile anlam açısından içiçedir. Kur'ân'da "mü'min iseniz takvâ sahibi olun" (el-Mâide 5/11, 57, 88) ifadesi takvâ ile iman arasındaki ilişkiye işaret ettiğini söyleyen Mâtürîdî'de kalp vücut için önemli bir biyolojik organ olduğu gibi manevî-ruhanî yönüyle de fonksiyonel, özgürlüğün sembolü dini-ahlâkî yaşayışların merkezi ve iman yatağıdır. İmanlı kalp, yaratılış hikmetine uygun işlevsel aklın ve vahyin/hikmetlerin kılavuzluğunda takvâ eylemleri sergilemelidir (Mâtürîdî, 2005b: IX/391, XIV/118-9).

"İman eden ve yararlı davranışlar işleyenleri müjdele!" (el-Bakara 2/25) âyetinin te'vilinde Mâtürîdî, müjdelenen eylemlerin kalbin onayıyla yapıldığını belirtir ve Allah'ın razı olduğu ve kullarından istediği selim, münib, temiz ve mutmain kalp yani şirk, küfür, inkar, nifak ve zulümden arınmış tevhid ve takvâ hallerindeki imanlı kalp olduğunu söyler. Takvâ üzere olan kalp; Allah'ın emirlerini yerine getiren yasakladıklarından kaçınan, günahlardan uzak, Rabbine karşı ihlâs ile dolu, mal ve evlât kaygısından arınmış, nefsanî zaaf ve hastalıklardan kurtulmuş haldedir (Mâtürîdî, 2005b: XIV/39). İmân, insanı bütünüyle kapsayan zihnî, duygusal ve iradî kalp unsurlarından teşekkül eden, davranışlarla da dışa vurulan sosyolojik ve psikolojik bir haldir (Alper, 2013: 231). İslâm ve imân terim anlamlarıyla da içiçe olan tevhid, İslâm'da dînî ve ilmî zihniyeti belirleyen en canlı ilke kabul edilir. Buna göre Allah tektir, eşi ve benzeri yoktur, mutlak güç, irâde ve bilgi sahibidir. Böylece tevhid, önce zihinde belli bir yapılanma, ardından da yaşam biçimlerini şekillendiren bir inanç durumundadır (Düzgün, 2005: 20). Mâtürîdî'ye göre takvâ ehli insan, kendisine en aziz/en değerli şey aklını kullanıp evreni gözlemlediğinde tabiatın yapısında mevcut olan tevhid delillerini idrâk eder (Mâtürîdî, 2005a: 138-9, 169, 170; 2005b: II/23). İnsanları, Allah'a kulluğa davet, tevhid ilkesini anlatmak peygamberlerin en temel görevidir ve gönderiliş hikmetidir diyen Mâtürîdî, takvânın en üst mertebesinde olan nebiler, tahrife uğramış tevhidi yeniden özüne döndürme ve bu aslî formun tahrifiyle aşkın varlık tasavvurunda ortaya çıkan her türlü yanlışlığı da yeniden düzeltmişlerdir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e tevhid hep aynıdır (Mâtürîdî, 2005a: 37 vd; 2005b: XIII/283).

Kalbin tasdikinden ibaret olan imân, sadece kalbî bir inançtan ibaret değil bunu davranış yoluyla dışa yansıtmayı gerektirir. İmân sahibi insan, dünyasını ve âhiretini cennetlere çevirebilecek bir yetiye sahiptir. Böylece iman, iyi eylemlerin oluşmasına yol açan bir şuur üretir. Bu şuur, psiko sosyal iyi eylemlerle desteklendiğinde güzel ahlâk olarak tezahür eder. İmânın pratik hayata yönelik görünümü bu davranışlar, kalpteki sevgiye ve bilgiye dayalı samimi imânın ürünü yani imânın ahlâka dönüşmesidir. Bu mânada iyi ve güzel psiko sosyal davranışlar sergilemek, Allah'a karşı kulluk görevini gerçek anlamda yerine getirmenin en önemli göstergesidir (Oral, 2014: 171). Kur'ân'da ilahî hükümlerine saygı göstermenin kalpteki takvâdan olduğu (el-Hac 22/37), mü'minlerin Allah'a karşı takvâlı olmasının belirtilmesi (el-Mâide 5/11, 57, 88), takvâ'nın önce kalpte gerçekleşen sonra da organlarda iyi davranış olarak yansıyan imân ahlâkî olduğu söylenebilir. Mâtürîdî, imân ve tevhid dışı her çeşit çirkinlik ve kötülüğe son vermenin, insanların kendilerini kötülüklerden koruyan her şey takvâ'dır, der (Mâtürîdî, 2005b: IV/140, VII/181, XV/44, XVII/114, 224).

Sonuç olarak takvâ'nın imân, tevhid, ibâdet, hâfız, adâlet, iyilik ve ihsan gibi terimlerle yakın anlam ilişkisi vardır. Takvâ'nın karşıtı; fîsk, fucur, zulüm, gâflet ve küfür, müttaki'nin karşıtı ise; fâsık, fâcir, zâlim, gâfil ve kâfirdir. İnançta takvâ; iman, tevhid, itaat, sevgi, sabır, şükür, ihlâs ve huşû eylemleri iken, davranışlarda ise takvâ; ibâdet, iyilik, çalışma, saygı, hikmet, adâlet, merhamet, kötülüklerden uzaklaşmak ve güzel ahlâk şeklinde tezahür eder. Dolayısıyla takvâ imân ekseni psiko sosyal içerikli birçok kavramla yakın anlam ilişkisi içindedir.

3. TAKVÂ ELBİSESİ

Kur'ân'da "mahrem yerlerini örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır" (el-Araf 7/26) ifadesindeki takvâ elbisesini Mâtürîdî, din ve imân elbisesi şeklinde te'vil eder. Bu elbise; iman ahlâkî takvâ çerçevesinde hayâ türü davranışları kapsar. Bu te'viliyle takvâ'nın psiko sosyal işlevini öne çıkartan Mâtürîdî, takvâ ve iffet sahibi bir mü'minin elbisesi olmasa bile avret yerlerini göstermeyeceğini, insanların ar, namus ve hayâsıyla diğer canlılardan ayrıldığını belirtir. Takvâ elbisesi, başkalarını rahatsız etmeyecek estetik görüntüsüyle maddî elbise olabileceği gibi kötü huy, duyu ve duygularının örtülme elbisesi de olabilir. O, elbiseyi, insanlar için mahrem yerlerini örtecek giysi, süslenilecek elbise, sıcak, soğuk ve rahatsız edecek şeylerden koruyacak elbise yani kalpte kötü duyguların nefsi arınmayla örtülmesi olarak yorumlar (Mâtürîdî, 2005b: V/319). Allah mü'min erkek ve kadınların ırz ve namuslarını korumalarını, cennet gibi hayatı isteyenlerin şehvetleri helâl çizgisinin dışına taşırılmadan

yaşamalarını istediğini belirten Mâtürîdî, huzur, mutluluk ve felâh isteyen muttakilerin niteliği ırz ve namuslarını koruma fiili olduğundan Kur'ân'da ırz ve namuslarını muhafaza edenlerin övüldüğünü (el-Mü'minûn 23/5) söyler. O'na göre sabır; zarar verici aşırılıkta şehvet ve lezzetlerden nefsi tutmak, şükür de nimetleri ve organları yaratılış hikmetine uygun Allah'ın emri doğrultusunda kullanmakla olur (Mâtürîdî, 2005b: X/9-10).

Mâtürîdî'ye göre Allah fert ve toplum hayatında koyduğu hükümleriyle kalplerin tâhir/temiz halini ister (el-Ahzâb 33/53). Muttaki kalbin niteliği gözlerini memnû şehvî bakışlardan koruması, kulaklarını haramları duymaktan sakındırması, düşmanlık, kin, nefret ve anarşiye yol açmayı önlemede diğer kalpleri de korumasıdır. Temiz, münip, selim ve mutmain kalp; şirk, nifak, fiske, zulüm gibi eylemlerle kalbini hastalandırmadığı gibi diğer başka kalpleri de hastalandırmaz (Mâtürîdî, 2005b: X/138 vd, XI/375-6). Elbise bedeni örttüğü, sıcak ve soğuktan koruduğu, estetik ve güzel görünümüyle bedeni süslediği gibi takvâ elbisesi de kalbin kötü duygularını örter, iyi davranış ve psiko sosyal eylemlerle süsler (Ece, 2000: 118).

Hz. Peygamber, “Allah'tan hakkıyla hayâ edin” tavsiyesiyle Allah'a karşı hayâ duyan bir kulun gönlündeki niyet ve düşüncelerinin, yedikleri ve içtiklerinin temiz ve helâl olmasını, ölümü ve sonrasını kalbinden, aklından, zihninden, hatırandan asla çıkarmamasını, “İşte kim böyle davranırsa o Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş sayılır” (Tirmizi, 1981: “Kıyamet” 25) diyerek takvâli kulun hayâsını açıklar. Böylece giyilen elbise, insanı utanmaktan, soğuktan ve sıcaktan koruduğu gibi takvâ elbisesi de insanın ruhunu koruyan ar, namus ve hayâ elbisesidir. Dolayısıyla imânın ahlâkı takvâ ve hayâ; kalbî ve organsal bütün eylemleri güzelleştiren unsur olur (Buhari, 1981: “İman” 16).

Takvâ sahibinin; isyankâr, şehvet düşkünü, kaba, haksızlık yapan, haşin, aç gözlü, edepsiz ve hayâsız olmadığını vurgulayan Mâtürîdî, Allah “gözlerini sakınsınlar!” (en-Nur 24/30-31) isteğiyle kalp temizliği için gözlerden gelebilecek zararlardan kalplerini korumalarını, bunun hem kendilerinin hem de başkalarının göz ve kalplerini korumayı da içerir, der. Mâtürîdî'de kalbin zararlı pozisyonlardan korunması ve temiz bir halde akıl, fitrat, vicdan, hafıza, zihin, şuur, nefis vb. yetilerini zararlı hallere girmemede kulun sabretmesi, bunun yanında yararlı yollarda sabır ve azimle kullanılmasının da yerine getirilmesi gereken psiko sosyal bir ödevdir (Mâtürîdî, 2005a: 159, 208-9; 2005b: X/138 vd, XI/375-6). Mâtürîdî'ye göre takvâ elbisesi; iman ve takvâ temelinde ırz, namus, hayâ gibi değerlerin bireyin hayatının her alanında kalbî ve organsal psiko sosyal iyi eylemlerde geçerliliğini sağlaması ve gücü nisbetinde uygulamasıdır.

4- AZIĞIN EN HAYIRLISI TAKVÂ

Kur'ân'da geçen “yakın ve uzak yolculuk için azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdir” (el-Bakara 2/197) ifadesini Mâtürîdî, psiko sosyal yönden yorumlar. Allah her türlü iş için yapılan yolculuklarda insanlara özellikle azık yani yiyecek ve içecek gibi insânî ihtiyaçlar konusunda hiç kimseye eziyet ve yük olunmamasını istemektedir. Mâtürîdî'ye göre burada takat ölçüsünde azık için gayret gösterilmesi ve helâl yollardan azık için çalışılmasına teşvik de vardır (Mâtürîdî, 2005b: I/402). İnsanın kudretini ve eylem yapma gücünü açıklarken Mâtürîdî “yoluna gücü yetenlerin o evi hac amacıyla ziyaret etmesi Allah'ın insanlar üzerine bir hakkıdır” (Âl-i imrân 3/97) âyetinde kişi azık ve bineği bulmadan hacca dâir fiilleri işleme imkânı elde edemez, kudret olmadan hac farz olmaz, der. Bu görüşüne “Hac yapmayı farz kılan şey nedir?” sorusuna Hz. Peygamber'in “azık ve binit” (Tirmizi, 1981: “Hac” 4, 111, 177) cevabını vermesini de delil gösterir (Mâtürîdî, 2005a: 414; 2005b: II/365-6).

Hac ve umre ziyareti gibi yolculuklarda insanlara yük olmadan temiz ve helâl azık edinmek takvâ ehlinin özelliği olduğu gibi âhirete giden hayat yolculuğunda da yaratılmışlara psiko sosyal iyi davranışlar yani salih amel azığı da edinmek muttakilerin niteliği, kulluk şuru ve sorumluluğudur. Şehirde şehire ülkeden ülkeye gidilen geçici yolculuklarda azık hazırlama hassasiyeti olması fitrata ve vicdana uygun olduğu gibi ebedî yer olan âhirete gidiş yolculuğunda da yol azığı titizliği kulluk bilinci takvâ olmaktadır. Mâtürîdî, Allah'a karşı gereğince takvâli olma dünyevî azıktan çok daha hayırlı bir hazırlıktır, der. Yenilecek, içilecek, giyilecek vb. gibi beşeri ihtiyaçları gideren nimet türlerinin şükürü ve hesap verilebilirlik sorumluluğu olduğundan kazançların helâl yollardan temin hassasiyeti de muttaki'nin önemli bir özelliği olur (Mâtürîdî, 2005b: I/401-2, XVII/316). Takvâli kuldun hayat yolculuğunda canlılara azık harcaması yapılması da istenir. Azıkla kasdedilen, yenilecek, içilecek, giyilecek vb. gibi beşeri ihtiyaçları giderici, insanca yaşamaya elverişli ortamın hazırlanmasıdır. Mâtürîdî, burada takvâ ehli kula Allah için infâk etmeye ve âhiret için azık kazanmaya alınteriyle çalışmaya teşvik de vardır, der. “Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a âit olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz?” (el-Hadid 57/10) ilâhî ikazı azığı infâk imkânı dünyada elinde iken ihtiyaç sahiplerine harcamadır. Dolayısıyla mü'minin mal ve

kazancında fakir ve kimsesizlerin hakkı olan azığı onlar için harcaması muttakînin kulluk bilinci, imânî sorumluluk görevi olmaktadır (Mâtürîdî, 2005b: II/494, XIV/342).

Mâtürîdî'ye göre “helâl ve hoşâ giden” rızıkların psikolojik yönü de vardır. Allah imkânı olanlar için hoşâ giden yiyeceklerin yenmesini ister. Bunlardan hoşâ gidenler olduğu gibi gitmeyenler de olabilir. Hoşâ gittiği ölçüde psikolojik açıdan değeri artar. Mâtürîdî, bu durumda insan vicdanında hoşâ giden nimeti verene şükretme, onu ikrâm edene saygı duyma isteği yani takvâsı artar, der (el-Bakara 168; Mâtürîdî, 2005b: I/306). Mâtürîdî'de yiyecek ve içeceklerin ekşi, tatlı, acı, çekirdekli, çekirdeksiz gibi çeşitli lezzet türlerinin yaratılış hikmeti; saygı ve şükür için olmasıdır. Azık konusunda takvâ ile hareket edildiğinde Allah'ın muttaki kula helâl bir çıkış yolu yarattığı tahmin etmediği şekillerde rızıklandırılmasıdır (et-Talak 65/2-3). Mâtürîdî, burada ümitsizliğe düşülmeden helâl yollardan çalışmanın önemi vurgulanır, der. Tahmin etmediği şekillerde rızıklandırılma; başarı yollarının öğretilmesi, işinde kolaylık, dünyasını da âhiretini de kazandıracak eş, iş, nesil verilmesi, kötülüklerin örtülmesi, hidayete sevk ve güzel yollara iletilme olabileceği gibi (el-Ankebut 29/69; et-Talak 65/4-5) kötülükleri örtmede engel ve perde olma şeklinde de gerçekleşebilir (Mâtürîdî, 2005b: XV/222-3, 232). Mâtürîdî'de âhireti de kapsayan takvâ azığı; kişinin yenilecek, içilecek, giyilecek vb. gibi beşerî ihtiyaçlarını giderici, insanca yaşamaya elverişli her türlü ortamın hazırlanması olduğu gibi iman ahlâkı takvâ türü maddî manevî her türlü ihtiyaçları giderici psiko sosyal eylemleri hayatın her alanında gücü nisbetinde uygulamasıdır.

5- TAKVÂ TEMELLİ BİNA

Kur'ân'da geçen “takvâ temelli bina”yı (et-Tövbe 9/108-109) Mâtürîdî, psiko sosyal işlevi yerine getirme Allah'ı ve insanları râzı etme niyeti ile inşa edilen yapı olarak te'vil eder. Bu, Medine'de ilk defa kurulan “Mescid-i Nebevî” gibi Allah'a saygı ve hoşnudluğunu kazanma niyet ve arzusuyla; eğitim, öğretim, ibâdet, istişâre, adliye, misafirhane, kimsesizlerin evi gibi birçok fonksiyonlu psiko sosyal işlevler için kurulan binadır. Bu, sel yatakları veya kaygan zemin üzerine uçurumun kenarına akılsızca plansız, programsız bir şekilde kurulan yapı değildir. Yani İslâm, Allah'a itaat, imân, tevhid, ihlâs, takvâ üzerine sağlam bir inançtır ki bireyi dünyada huzur ve mutluluğa, âhirette de cennete iletir. “Yuvaların en çürüğü örümçeğin evi” (el-Ankebut 29/41) örneğinde yaratılmışlara yararı ve faydası olmayan ev gibi de değildir. Sosyal hayatta ayrışmayı, fitneyi, inkârı, nifâkı seçenin hem bu dünyada hem de âhirette sağlam olmayan işi yüzünden yıkılacağını da anlatır (Mâtürîdî, 2005b: VI/453-6, XI/123-4, VII/181). Mâtürîdî'de gönülleri birleştirici, kaynaştırıcı, hak, hakikat ve hikmetlerin öğretilmesi ve yayılması için gayret ve çabalara aracılık eden bina takvâ temelli bina olurken bunun zıddı insanları ayrıştırıcı, toplumsal birlikteliği bozucu, fitne, tuzak kurma toplantıları yapılan bina ise zararlı, uçurumun kenarına kurularak cehenneme yuvarlanma örneğiyle anlatılan yapı olmaktadır. Bu zararlı bina, kalpleri ölümün şiddetiyle paramparça oluncaya dek, dâimâ kalplerde bir huzursuzluk, şüphe ve tedirginliktir. Takvâ temelli bina ile dünyada yapılan yapıların çürük zemin ve sel yataklarında olmaması, doğal âfet ve depreme dayanıklı yapılmasına işaret olduğu gibi inşa edilecek binaların psiko sosyal işlerle değerlendirilmesi atıl durmaması fonksiyonel, mimârî estetik ve nitelikli olmasına da işâret ettiği söylenebilir. “Öyle kişiler var ki orada arınmayı severler ve Allah, temizlenip arınanları sever” (et-Tövbe 9/108) ifadesiyle takvâ temelli bina ile; imânî hakikat ve hikmetlerin, dini ve sosyal görevlerin bilincinde takvâ içerikli maddî ve manevî arınma, kötülüklerden korunma yöntem ve yollarının öğrenildiği evler veya binalar kastedilebilir (Mâtürîdî, 2005b: VI/453-6, VII/181).

Takvâ esası ve iyi niyet üzerine eylemler ve psiko sosyal işlerle güzelliklere erişilir. Maraz, nifâk, iki yüzlü davranmayı huy haline getirenlerin kalpleri kuşkunun esiri olur, ölünceye kadar kendi kişiliklerini bulamadan gel-git halinde bocalar dururlar. Dünyada maraz bir hali yaşadıkları gibi âhirette de acı bir sonla karşılaşır. Çünkü kendi akıllarınca başarı gibi görünen işleri ve zararlı eylemleri gerçekte uçurumun kenarında veya temeli çürük örümçek evi gibi dayanıksız yapılmış binadan farksızdır. Böyle bir binanın kısa belirli bir zaman sonra yıkılması mukadder olduğu gibi temeli çürük bâtil inançları benimseyenlerin dünya hayatından sonra cehenneme yuvarlanma sonucunu doğurması da kesindir (Mâtürîdî, 2005b: VI/453-6). Mâtürîdî'de takvâ üzerine kurulan bina; dini ve sosyal görevlerin bilincinde içinde maddî ve manevî arınmanın yapıldığı, kötülüklerden korunma yöntem ve yollarının öğrenildiği, Kur'ânî, imânî hikmetlerin özgürce eğitimi ve öğretimi niyetiyle yapılan ev, yapı veya binalardır.

6. ALLAH'IN TAKVÂ EHLİNİ SEVMESİ, BERABERLİĞİ VE DEĞER VERMESİ

6.1. Fazilet ve Değer Ölçüsü Olarak Takvâ

Takvâ'nın her hayrı, değer ve fazileti içinde barındırdığını belirten ve “Ey insanlar! Allah katında en ekrem yani değerliniz, faziletliniz takvâlı olanlarınızdır” (el-Hucurat 49/13) ifadesini delil alan Mâtürîdî,

takvâ'nın eylem sonucu kazanıldığını, ilahî buyruklara hem kalp hem de davranış olarak itaat ve masiyetten kaçınma sonucu gerçekleştiğini söyler. Üstünlüğün renk, ırk, soy ve sople değil, takvâ hakikatini belirten Mâtürîdî, kişinin özgür irâde temelinde yaptığı psiko sosyal işlevlerin önem arzettiğini belirtir. Din ve mezhep açısından kardeş olmasalar da insanlar soy itibarıyla kardeşler. İnsana emanet verilen mal, mülk, makam, cinsiyet, kabile, soy vb. gibi nitelikler fazilet ve değer ölçüsü değil, bunları yerli yerinde hikmete uygun şekilde özgür irâdeyle iyi eylemler yapmayı seçmenin takvâ olabileceğini belirtir. Bu bağlamda Allah'ın değer verdiği fazilete ulaşabilmek ancak takvâ dairesinde en güzel psiko sosyal işlevler ve ahlâkî davranışlar yapabilmekle mümkündür (Mâtürîdî, 2005b: II/159, 455, VI/344, 403, VIII/111, XIV/77).

Mâtürîdî takvâ sahibine değer verilmesini onun özgür irâdesine değer verme olarak algılar. Yani muttaki niyet, azm ve irâdesini iyiye, güzele yönlendirmesiyle değerlidir. Allah kulun fiilini yaratmayı, sorumluluk açısından kalbin bizzât kendi özgür irâdesine bağladığından insan “kalp, göz ve kulak” gibi organlarıyla yaptığı her fiilinden sorumludur. Dolayısıyla takvâ hallerini irâdesiyle isteyen, kazanan kul, iyi-kötü her şeyin yaratıcısı da Allah olduğundan kalbî ve ahlâkî davranış olarak takvâ sonuçlarını yaratan da Allah'tır (el-İsra 17/36; Mâtürîdî, 2005a: 488, 496, 503; 2005b: VIII/21, 274-5, X/220, XIV/249). Mâtürîdî'de seçme özgürlüğü denilen irâde sadece kalpte psikolojik bir fonksiyon olmayıp aynı zamanda bilinçli bir seçme gücü, eylemlerin sonuçlarından sorumlu hale getiren bir ilkedir. Irâdenin yaratılış hikmeti kulu olumlu kalbî yöneliş ve eylemlere yöneltmesidir (Mâtürîdî, 2005a: 459, 468). Yani niyet kalbin bir şeye özgür irâdesiyle karar verip, o işin niçin yapıldığını bilmesidir. Mâtürîdî'de insanın fiillerinden sorumlu tutulabilmesinde özgürlüğün, farklı alternatifler karşısında tercih hakkının bulunması hikmettir. İnsan, var olduğunu farkındalığı özgür eylemleriyle ortaya koyar. Dinde zorlama yoktur yani zorlama altında benimsenecek bir din yoktur, zaten böyle bir benimseyiş de din değildir. Cüz'i ihtiyarî veya “cüz'i irâde” yani özgür olma bilinci, doğrudan insanın sorumluluğu ile de ilgilidir (Mâtürîdî, 2005a: 293-4; 2005b: II/184). Dolayısıyla takvâ ve eylemleri de sonuçtur. Allah katında en değerli olan takvâ sahibi iyi niyet ve özgür irâdesiyle güzellikleri seçme, psiko sosyal işlevleri yapmasıyla yaratılmışlar arasında takdir ve tazim gördüğü gibi güzel bir gelecek de onların, âhirette de değerli ve faziletli yerler güvenli makamlar yine onların olacaktır (Meryem 19/85; Kamer 54/55; Mâtürîdî, 2005b: IX/167, XIV/252).

6.2. Takvâ Sahiplerini Allah'ın Sevmesi ve Beraberliği

Allah, takvâ sahiplerinin yaptığı güzel davranışlarından dolayı onlara değer verir, sever ve onlarla beraberdir (Âl-i İmrân 3/76, 134). Mâtürîdî, insan olarak elde edilen bilgilerin görülür ve duyulur âleme göre olduğunu Allah'ın beraber olması ve sevmesi vb. gibi sıfatlarda insanî mahiyetlerin söz konusu olamayacağını, dil kurallarına uygun olarak Allah'ın sevmesi, beraberliği vb. gibi haberî sıfatların te'vilini savunur (Mâtürîdî, 2005a: 146 vd). Diğer âlim Eş'arî (ö. 324/935) bunların te'viline karşıdır. Daha sonra gelen Cüveynî (ö.478/1085), Gazâlî (ö. 505/1111) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi Eş'arî ekole mensup âlimler ise teşbih ve tescime düşmemek için bu tür haberlerin belirli kurallar çerçevesinde te'vil edilmesi kanaatini taşırlar (Eş'arî, 2008: 51 vd; Cüveynî, 2010: 52; Gazâlî, 2015: 12 vd; Râzî, 2013: 216). Mâtürîdî, takvâ sahibi kullar için Allah'ın onları sevmesini beşerî temayül anlamında değil, itaat, psiko sosyal emirlerini herşeyin üstünde tutma ve yüceltme olarak te'vil eder (el-Bakara 2/165; Mâtürîdî, 2005b: I/302). Allah'ın sıfat ve isimlerinden el-Vedûd, O'nun kullarını çok sevmesi, kalplerde sevgiyi yaratmasıdır (Hûd 11/90; el-Bürûc 85/14). Mâtürîdî'ye göre sevginin hem Allah'a hem insana nisbeti (el-Mâide 5/54), güzel davranışlar sergileyen imanlı kalplerde sevgi yaratılması (Meryem 19/96) Rahmân Rahîm Allah'ın sınırsız merhamet sahibi olmasındandır. Kalbin Allah'ı sevmesi, O'na saygı, itaat ve rızasını istemesi, Allah'ın kulu sevmesi de onu ödüllendirmesi ve razılığıdır (Mâtürîdî, 2005b: IX/171; XI/273).

Hz. Peygamber hicrette Hz. Ebûbekir'e “*korkma Allah bizimle beraberdir*” (et-Tövbe 9/40) demesini Mâtürîdî, Allah'ın rahmeti, yardımı, lütfuyla hüznün, korku ve endişelerini giderip kalbi huzur ve sekînet vermesi olarak yorumlar (Mâtürîdî, 2005a: 117-8; 2005b: VI/363-4). Allah'ın takvâ sahipleriyle beraber olmasını da Allah haram kıldığı fiilleri yapmaktan sakınanlara nusretiyle muamelesi şeklinde te'vil eder. Allah takvâ sahiplerine muvaffakiyet, yardım etmek ve zafere ulaştırmak için beraberdir, demektir. Diğer bir te'ville de Allah'ın beraber olması Allah'ın her mekânda bulunması O'nun tedbiri, muhafazası ve görüp gözetmesidir (Mâtürîdî, 2005b: VII/363, VIII/222, XV/40). Mâtürîdî'ye göre Allah'a yakınlık cismin cisme yakınlığı değil, rahmetinin ve mağfiretinin kula yaklaşması ve yakınlaşmasıdır. O herkese herkesten daha yakındır; bir uzaklık sözkonusu ise, o insanlara aittir. Allah'ın kula yakınlığı, Allah'ın duâları işitmesi, kabul etmesi ve yalvarıp yakarmaları bilmesi mânâsında bir yakınlık olduğudur. Allah'ın isimlerinden “el-Karîb”, Allah'ın ilmi ve kudretiyle kullara yakın oluşudur. Allah kuluna şah damarından daha yakın oluşu (Kaf 50/16), Allah'ın yarattığı insanın herşeyini insanın kendisinden bile daha çok Rabbin bilmesidir. Allah, kişinin kalbine kulun yakınlığından daha yakındır (el-Enfâl 8/24). Allah'ın beraber olması Allah'ın

her mekânda bulunması O'nun sınırsız kudretiyle tedbiri, muhafazası ve görüp gözetmesi şeklinde te'vil edilebilir (el-Hadid 57/4; el-Mücadele 58/7; Mâtürîdî, 2005a: 117-8; 2005b: VII/363, XIV/334-5, XV/39-40). Bazı âlimlere göre de Allah'ın takvâ ehli ile yakınlık ve beraberliği, teşbih ve tecsim düşüncelerin aksine Allah'ın muttaki kullarını koruması, sınırsız rahmeti ile desteği, işlerinde basiret, maddî manevî kalbî sekine ve inşirah vermesi, gizli saklı kalbi niyet, hal, duygu gibi her şeyi bilmesi, O'nun hâkimiyeti ve kudreti anlamında te'vil edilebilir (Cüveynî, 2010: 140; Abdulcebbâr, 1969: 119, 203-4, 641; Neseî, 2004: I/350; Râzî, 2013: 124-5).

7- SINAMA UNSURU OLARAK TAKVÂ

İmtihan dünyasında insan, iyiliklere ve nimetlere şükretme kötülüklerle karşı da sabretme hususunda sınanır (el-En'am 6/132; el-A'raf 7/168; Enbiyâ 21/35). Allah, sıkıntı ve hastalık hallerinde sabredenleri takvâ sahipleri yani müttakîler diye niteler (el-Bakara 2/177; el-Furkan 25/20). Demek ki takvâ sinama unsurudur (el-Hucurât 49/3). Mâtürîdî'de kalplerin takvâ yönünden sınanması; mü'min kalplerin temiz ve ihlaslı olup olmamasının ortaya çıkarılması şeklindedir. En aziz şey aklını kullanan kulun takvâ ile sınanması, duygu ve düşüncesini eyleme, iyi davranışlar sergilemesine yönelik olmalıdır. Mâtürîdî, takvâ sınavını geçen imânlı mü'minlere iki kat yani dünya-âhirette huzurlu yaşama, doğruyu yanlış ayırd edebilme nuru, kabiliyeti, temyiz gücü (furkan), kalp sekinesi, huzur ve mutluluk verilmesidir, der (el-Enfal 8/29; el-Hadid 56/28; Mâtürîdî, 2005b: I/316 vd, IX/221, 251, XIV/60, 378-9).

Kulluk şuuru ve sorumluluk bilincinde olan takvâ sahipleri içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir yani vesvese doğduğunda Allah'ın hikmetlerini düşünüp hemen gerçeği görmeleri (el-A'raf 7/201) takva ehlinin durumudur. "Ey Rabbimiz! Bize mutluluk getirecek eş ve çocuklar bahşet. Bizi muttakilere imam yap!" (el-Furkan, 26/74) denmesinin hikmeti Mâtürîdî'de; kulun Allah'tan Rableri kendilerini öyle bir hal üzere kılsın ki onlara uyanlar takvâ sahibi kimseler olsun, sapık ve fasık kimseler olmasın, irâde ve isteğidir (Mâtürîdî, 2005b: X/280).

Takvâ'nın kazanılması kula sorumluluk duygu ve tecrübesi kulluk bilinci kazandırır. Sorumsuz davrananla sorumlu davrananı ayırt edebilme sinamayla gerçekleşir. Takvâ'nın en küçüğü varlığın en aşağı türüne karşı olan sorumluluk, takvâ'nın en büyüğü de varlığın en yücesi Allah'a karşı sorumluluktur. Mâtürîdî'de bunun yöntem ve metodları da rehber, örnek Allah'ın elçileridir. Her biri farklı meslek ve istidatla seçilmiş, helâl yollarla alimleriyle çalışarak kazanç elde eden, geçinen nebilerin hayatlarındaki psiko-sosyal tutum ve davranışlarından ders ve ibretler alınması, aklın kullanımı yani Allah'ın rızasına erebilmek, dünyada huzurlu, hikmetli, mutlu âhirette de nimetlere ulaşabilmek için onların yollarından gidilmesi takvâ ehlinin de görevidir (Yûsuf 12/111; Mâtürîdî, 2005a: 276-7, 293; 2005b: XIII/379; Oral, 2019: 298 vd).

Azm, sabır, sebat ve salatla Allah'tan yardım isteme tavrı, takvâ, huşu ve haşyet sahipleri dışındakiler için ağır bir yük olması (el-Bakara 2/45) Mâtürîdî'de şu demektir: Zorluklara ve nefsanî arzuları çaba gösterip tahammül edin! Cennet zorluklarla, cehennem de nefsanî arzularla sarılıdır. Cennet gibi huzurlu ortamlara veya kalplere ancak güçlükleri aşma ve arzuların uzaklaşma gibi psiko sosyal eylemlerle girilebilir. Mâtürîdî'de mü'min anlamına da gelen "hâşî" kelimesi; korkan, kalben saygılı, tevazu sahibi bireydir. İşte bu tutum ve fiiller Allah saygısından kalbi ürperenlerin dışındaki insanlara zor ve ağır gelmez. Takvâ sahipleri bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Yine onlar hata veya günah yaptıklarında Allah'ı hatırlar hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler, hatalı eylemlerde bile bile ısrar etmezler (Al-i imrân 3/133-135; Mâtürîdî, 2005b: I/116-7).

Mâtürîdî, bir kötülükle karşı karşıya gelen takvâ sahibi kişiye düşen görevin eğer onu değiştirmeye gücü yetiyorsa değiştirmesi, yani onu hoş görmeyip engellemesi, değilse kötülüğü işleyenlerden uzaklaşmasıdır. Aksi halde onlarla aynı akibete uğramasından korkulur, der (en-Nisa 4/140; Mâtürîdî, 2005b: IV/77). Duyarsızlık ve sorumsuzluk yerilen eylemler olduğundan sorumluluk bilinciyle yapılan her iş, eylem, sahibinin sorumluluk bilincini artırır. Mâtürîdî, psiko sosyal hikmet ve hükümleri dinlemeyen, görmeyen, kalben de olsa onaylamayan, hissiz ve duyarsız gafil kalbin kendi öz yetilerini işlevsiz hale getirdiğinden dolayı mühürlenme sürecine girdiğini de söyler (Mâtürîdî, 2005b: VI/428).

Mâtürîdî'ye göre kalp zor ve kolay, düz ve sarp hayatın her safhasında ilâhî emir ve yasaklarla bulüğ çağından itibaren sınanır. Bu bazen en yakını eş, çocuk, anne, baba ve çevresiyle dert, tasa, mutluluk ve güzellikleriyle, bazen de maişet, iş çevresiyle de olabilir. Kimi anne babasının ihtiyarlığıyla, kimi çocuğunun hastalığıyla, kimi de iş ve geçimin zorluğu veya kolaylığıyla sınanır. İnsanoğlunun karşı karşıya bulunduğu hayat sınavı, kimi zaman bedene kolay gelen kimi zaman da güçlük arz eden geçim olayına kalbî tefekkür ve istidlâlin desteğiyle takvâ çerçevesinde göğüs germekten ibarettir. İnanan kalbin bir özelliği de Allah'a yönelik itaat ve teslimiyetinin gerektirdiği sorumluluğu lâyıkıyla yerine getirememe

duygusu yani huşu ve takvâyı her an yaşamasıdır. Kalbin yaratılış hikmeti olan takvâ, kalbî yetileri dumura uğratan hastalıklı hallerden de korumada önemli bir faktördür (Mâtürîdî, 2005a: 168, 352). Mâtürîdî, kişinin üç yolla takvâyâ ulaşabileceğini ve bu takvânın psiko sosyal fonksiyonunu da şu şekilde açıklar; Birincisi; Allah'ın büyüklüğü, celâli ve yüceliğini hatırlamak; bu hatırlama Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmeyi, isyanı engeller. Allah'ın azâmetini hatırlamak kendisinin âcizliğini hatırlatıp gurur ve kibire girmesini önler, Allah'a muhalefeti de keser. İkincisi; Allah'ın lütfunu ve ihsânını hatırlamak; bu da onun Allah'tan hayâ ederek yasakları yapmasını engeller. Üçüncüsü de emir ve yasaklarına muhâlefet edildiği takdirde Allah'ın azâbını ve intikâmını hatırlamaktır; insan bu yolla da Allah'ın azâbından ve intikâmından sakınmaya çalışır (Mâtürîdî, 2005b: II/419-420, 423).

Mâtürîdî'de Allah takvâyı her türlü hayırları kapsayıcı, her türlü şüpheden, sıkıntı ve zorluktan çıkarıcı bir unsur, bütün iyiliklerin temeli, her türlü lezzet ve mutluluğa ulaştırıcı bir yol; tüm iyilik ve bereketi elde etmeye vesile kılmıştır. Sıkıntı ve hastalık halinde sabredeni, müttaki diye niteleyen Allah, akibet yani güzel sonucun da onun hakkı olduğunu müjdeler. Mâtürîdî, sabırla çalışmayla zafer ve başarılar muttakinin olacaktır, der (el-Araf 7/128; et-Taha, 132; el-Kasas 28/83; Mâtürîdî, 2005b: VI/29, 203, IX/252). “Allah muttakileri bilir” (Al-i İmran 3/115) ifadesi, muttakilerin dünya ve ahirette bol mükafatla nail olacaklarını müjdelemekte ve Allah katında ancak takvâ ehlinin kurtulacağını bildirmektedir (Zemahşeri, 2017: I/1040).

Takvâ sahipleri için hazırlanan cennet, içinde doğal nitelikleri bozulmamış, organik, su ırmakları bulunan bahçedir (er-Rad 13/35). Bunun hem dünya hem de âhirette olmasının mümkün olduğunu belirten Mâtürîdî, Allah hidayette devamlarını sağlar, onlar takvâ yolunda azim ve şuur verir, dünya ve âhirette mükafatlar verir, der (Muhammed 47/15, 17; Mâtürîdî, 2005b: VII/441, XIII/399). Allah yeryüzünü düzenleyecek (islah) sebepleri, bunu yapma gücü ve imkânını cennet misâli saadet yurduna çevirebilmeyi sınama unsuru olarak insanlara vermektedir (el-A'raf 7/56; Mâtürîdî, 2005b: V/387).

8. YÖNETİM VE GÖREVLERDE TAKVÂ

Mâtürîdî'ye göre yönetim erkini elinde bulunduracak kişi veya kişilerde bulunması gereken temel özellik, diğer bütün iyi ve güzel vasıfları da kapsayan “takvâ”dır. Mâtürîdî bunu yöneticinin saygın bir konumda ve iyi bir insan olma şeklinde değerlendirir (Mâtürîdî, 2005b: IV/140). Siyâset bilimiyle ilgilenen diğer bazı âlimler de yöneticide ve görev alacak kişilerde takvâ niteliğinin önemli bir şart olduğunu söylerler (Bakıllanî, 1986: 478-9; Cüveynî, 1979: 40 vd; Gazâlî, 2004: 314-5; Nesefî, 2004: II/449). Mâtürîdî'de takvâ sahibi iyilikleri işleyen ve kötülükleri de terkedendir. Yöneticide takvâ ölçüsü, halkını kendi âilesi gibi titizlikle koruması ve üzerine titremesi şeklindeki görüşünü Hz. Peygamber'in yöneticinin kendini ve âilesini koruduğu gibi yönettiği kimseleri düşünmesini ve korumasını istemesi rivâyetiyle delillendirir (Buharî, 1981: “Ahkâm” 8; Mâtürîdî, 2005b: III/290).

Sorumluluk bilincini sürekli açık tutma ve Yaratıcı'nın sürekli gözetim ve kontrolü (murâkabe) altında olduğunu düşünme olan takva, yönetimin her kademesindeki görevlerde Allah ve kul hakları açısından da önem arzettiği söylenebilir. Takvânın bireyin hem iç kontrol murâkabesi hem de toplumsal faaliyetlerde sorumluluk yönüyle psiko-sosyal boyutu da vardır. Muttakîlerin özelliklerini anlatan Bakara 177.âyetinde imânın ötesinde psiko sosyal etkinlikler sayılır, “*anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirirler*” ifadesiyle halk ile anlaşma yapan yöneticinin halkın ihtiyaçları için çalışmasının ve herşeyden önce halkını düşünmesinin muttakî özelliği olduğu da söylenir (Mâtürîdî, 2005b: I/316 vd, IV/139-140). Mâtürîdî, sosyopolitik bir akid olan yöneticiyi seçme, belirleme ve ona bağlılık gösterme anlamındaki biatın halk ile yöneticinin karşılıklı sözleşmesi olduğunu söyler (Mâtürîdî, 2005b: XIV/19 vd). Yapılan biatın yani toplumsal sözleşmenin esas garantörü ise Allah'tır (Düzgün, 2015b: 472). Yönetici, her konuda dürüst, âdil, üstlendiği makam ve mevkinin sorumluluğun idrâkinde, Allah'a ve halka karşı sorumluluğun bilincinde yani takvâ sahibi olmalı, yardımcılarını da öncelikle bu nitelikte seçmelidir (el-İsra 17/36; Mâtürîdî, 2005b: VIII/275; Oral, 2018: 926 vd). Mâtürîdî'ye göre iyi veya kötü yönetimi veya yöneticiyi seçmek insan ve toplumların özgür irâdesinde olduğundan dolayı seçenler de seçilenlerde sorumluluğu da beraberce üstlenirler. Allah toplum kendisindekini iyi veya kötülü halini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmeyeceği (el-Enfal 8/53; er-Rad 13/11) kuralı gereği toplumun irâdesine önem atfeder. Toplumdaki fertler, iyilikleri emretme ve özgür irâdeleriyle hayata geçirebilme, kötülükleri de imkânları ölçüsünde engel olabilmeye toplumun ortak irâdeleriyle değişebilmektedir. Böylece Allah fert planında olduğu gibi toplum planında da fiillerin özgür irâdeyle ifâsına önem verir (Mâtürîdî, 2005b: VII/398-400). Yine Mâtürîdî, halkını çeşitli aldatma ve hilelerle kandıran yöneticilerin de ve akıllarını iyi yönde kullanmayan toplulukların da günahları ve sevaplarıyla yaptıklarından sorumlu olduklarını söyler (Mâtürîdî, 2005b: V/342; VIII/329).

Peygamber ve hükümdar Hz. Davud'a Allah "insanlar arasında adâletle hükmet; nefsin isteklerine uyma! Sonra seni Allah yolundan saptırır" (Sâd 38/26-28) ikazını yapar. Nefsinin isteklerine uymayan müttaki yönetici, siyasetini adâlet ve hakkaniyet ölçülerine göre sürdürür; hüküm ve kararlarında keyfî arzularına uymaz dolayısıyla da sapmaz. Fâcir, fâsık, kendini günahlarla kirletmiş "bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü?" (el-Furkan 25/43) nefsinin peşindeki Firavun ve Nemrud karakterli yönetici ise kötü arzularına uyup Allah yolundan saptığı gibi başkalarını da saptırır. Hz. Davud'a hitap eden âyetin devamında "Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır" (Sâd 38/28) ifadesiyle hem kendini hem de kötü yönetimiyle ülkesini de berbat edip azaplar içinde bırakan yönetici prototipi yerilir (Mâtürîdî, 2005b: XII/240-2). Takvâ'nın yöneticide ve görevlilerde aranmasının amacı; en yüksek seviyede oto kontrolü sağlamaya ve her türlü ihmâl ve istismarın önüne geçecek bir bilinci onların zihnine ve kalbine yerleştirmeye yöneliktir (Düzgün, 2015b: 468). Mâtürîdî'ye göre takvâ ve basîret sahibi yöneticiyi özgür irâdeyle seçerek sorumluluğu üstlenmek, adâlet ve şûra ilkelerine uygun icraatlerde ona elden geldiğince maddî-manevî yardım, "iyilik ve takvâ konusunda yardımlaşın, kötülük ve taşkınlıkta yardımlaşmayın" (el-Maide 5/2) kuralına göre toplumun her ferdine dinin yüklediği psiko sosyal görevlerden biri olmaktadır (Mâtürîdî, 2005b: IV/139-140).

9. SONUÇ

Takvâ'yı imân ahlâkı, sorumluluk ve kulluk bilinci şeklinde yorumlayan Mâtürîdî'de, Allah takvâyı her türlü hayırları kapsayıcı, bütün iyiliklerin temeli, her türlü lezzet ve mutluluğa ulaştıran bir yol; tüm iyilik ve bereketi elde etmeye vesile kılmıştır. Bütün hikmet ve erdemleri kapsayan en geniş kapsamlı değer ve fazilet olan takvâ insanın özgür irâdesinin bir sonucudur. Takvâ'nın çıkış merkezi kalp ve yetileri; akıl, gönül, fitrat, vicdan, duyu, duygular, zihin, şuur, hafıza ve nefis gibi unsurlar psiko sosyal işlemlerle korunur ve yaratılış hikmetine uygun işlevsel hale de gelir. Kur'an'da geçen takvâ elbisesi, kişinin kalbî ve organsal eylemleri iman ahlâkı takvâ temelinde utanma ve hayâ gibi değerlerin hayatın her alanında geçerliliğini sağlanması ve uygulanmasıdır. Âhireti de kapsayan gerçek takvâ azığı; kişinin yenilecek, içilecek, giyilecek vb. gibi beşerî ihtiyaçlarını giderici, insanca yaşamaya elverişli her türlü ortamın helâl yollardan hazırlanması olduğu gibi her türlü maddî manevî ihtiyaçları giderici hem psikolojik hem de sosyolojik iyi eylemleri hayatın her alanında gücü nisbetinde uygulamasıdır. Maddî organik gıdaların vücudu iyi bir şekilde besleyip işlevsel hale getirdiği gibi azığın en hayırlısı takvâ da kalp ve yetilerini yaratılış hikmetlerine uygun bir şekilde kullanmakla gerçekleşir. Takvâ temelli bina; dini ve sosyal görevlerin bilincinde içinde maddî ve manevî arınmanın yapıldığı, kötülüklerden korunma yöntem ve yollarının öğrenildiği, imânî hikmetlerin özgürce eğitimi öğretimi niyetiyle yapılan ev ve binalardır. Ev soğuk ve sıcaktan bedeni koruduğu, güzel niyetli işlemlere mekân olduğu gibi takvâ içerikli niyetlerle inşa edilen yapılarda da güzellik, hikmet ve insanî değerlerin eğitimi ve öğretimi, hikmet ve mutlulukların yaşatılması vardır.

Cebrî/determinist görüşlerin aksine Mâtürîdî'de takvâ hal ve eylemlerini kul kendi özgür irâdenin seçimiyle hazırlar, sorumluluğu da üstlenir. Her şeyi yaratan Allah, hem takva eylemlerini hem bu eylemleri yapabilme gücünü yaratır. İnsan özgür irâdesiyle kalp ve organlarıyla yaptığı takva türü her fiilden sorumludur. Fiili irâdesiyle isteyen ve kesbeden kul, iyi-kötü her şeyin yaratıcısı da Allah'tır. Allah'ın yarattığı her bir organın yaratılış hikmeti vardır. Allah'ın takvâ ile hareket edenlerle yakınlık ve beraberliği Mâtürîdî'de teşbih ve teccim düşüncelerin aksine Allah'ın muttaki kulu koruması, duâsını kabul etmesi, sınırsız rahmeti ile desteği, işinde basîret, başarı, zafer, maddî manevî kalbî sekinet ve inşirah vermesidir.

Mâtürîdî'ye göre Allah'a yaklaşımcı O'nun rızâsına yönelik -kurban ibadeti gibi- bütün psiko sosyal eylemlerin kabul olma şartı "takvâ", yani muttaki olmaktan geçer. Muttaki yani takvâ ehlinin özgür irâdeyle seçtiği psikolojik ve sosyolojik özellikleri şöyle sıralanabilir; İmân esaslarına ve gayba iman, namaz kılıp zekât verme, Allah yolunda canı ve malıyla mücadele ve infâk etme, iyilik yapma, geceleri az uyuyup seher vaktinde duâ ve niyazla Allah'tan af ve mağfiret isteme, Kur'an'ı hidayet rehberi kabul etme, şirk ve kötülüklerden ittika, Allah'a itaat, emirlerini saygıyla ifaya gayret, gaflet hallerinden ittika, iyilikleri emretme, kötülükleri engellemede çaba, bollukta-darlıkta infâk, ibâdetleri gücü nisbetinde ifa, söz verdiğinde ahitlerini yerine getirme, tövbe istiğfar, sıkıntılara sabır, nimetlere şükür, açgözlü olmama, anaya-babaya iyi davranma, kendini/nefsini temize çıkarmama, yanlışlarda ısrar etmeme, nefsanî istekleri gemleme, öfkeye sahip olup affedici olma, başkalarının hata ve kusurlarını bağışlama, hoşgörülü ve adâletli olma, dosdoğru ve sâdık, adâleti kâim kılmaya gayret, Allah'ın hükümlerine saygı duyma, hidayet üzere ve âdil olma, bütün işlerini yaratıklara yararlı iş yani salih ameller işleme, selim, münib, temiz ve mutmain kalp sahibi olmadır.

Allah'ın razı olduğu takvâ üzere olan kalpler, Kur'ân'ı hikmet, rahmet ve hidayet kabul eder. Allah anılınca yani O'nun emirlerini ifada yasaklarından kaçınmada ürperir, sorumluluk ve haşyet duyar. Zarif ve yufkadır, katı değildir, olumlu ve güzel işlerden hoşnut olur, kötülük, kabalık ve çirkinlikten haz duymaz. Takvâ eylemlerini vesile ederek gönüllere girmek için fırsat kollar. Eşine, çocuklarına el kaldırmaz, onların eğitimi, yeme, içme, barınması, nafakası, sevgi vb. konularda âdil, merhametli ve eşit davranır. Evlenme ve boşanma hallerinde onların hakları konusunda Allah'ın hükümlerine saygı duyar, eş, çocuk, akraba, komşu vb. kul haklarından ittika eder, titiz ve sorumlulukla davranır. Allah'a itaat eder, emirlerine uyar, yasakladıklarından da kaçınır. Allah'ı sever, yarattıklarını O'ndan dolayı sever ve merhamet eder. İnsan ve cin şeytanların vesveselerine karşı uyanıktır, onurludur. Sevdiğine kavuşma, dönme olan ölümü ve âhiret merhalelerini unutmaz, gaflet hallerinden uzaktır. Âhireti inşa ve ihyanın hikmetlerle dolu sına da dünyasında olduğunu bilir, başa gelen olumsuz hallere sabreder, olumlu hallere de şükreder. Her gündüzü ve geceyi kadir gecesi gibi değerli, her gördüğünü de hızır gibi kul bilir. Her ânını sabır ve şükürle değerlendirir. Fert, âile ve toplumda psiko sosyal ilişkilerde giyiminde, yeme ve içmesinde takvâli, onurlu ve huzurludur. Dünyasını da âhiretini de saadatlere çevirebilecek kalbî yetilere sahiptir. Dolayısıyla imân ahlâkı, sorumluluk ve kulluk bilinci takvâ kalpte gerçekleşen imânın psiko sosyal ahlâk yönüdür.

KAYNAKÇA

- Abdulcebbar, K. (1969). Müteşabihü'l-Kur'ân, (Tahk. A. Zerzur), Kahire: y.y.
- Alper, H. (2013). İmanın Psikolojik Yapısı, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bakıllanî, E.M. (1986), Temhidü'l-Evâil ve Telhisü'd-Delâil, (Tahk. İ.A.Haydar), Beyrut: Müesseset'ul-Kutüb'is-Sekafiye.
- Buhari, E.A. (1981). el-Camiu's-Sahih, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Cüveynî, E.M. (1979), Gıyasü'l-Umem fi İltiyazi'z-Zulem, İskenderiye: y.y.
- Cüveynî, İ.H. (2010). Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâti'î'l-edilleti fi Usûli'l-İ'tikad, (Çev. A.B.Baloğlu-S. Yılmaz vdğrl.), Ankara: TDV. Yayınları.
- Düzgün, Ş.A. (2005). "Kur'an'ın Tevhid Felsefesi", Kelâm Araştırmaları, 3 (1): 20-30.
- Düzgün, Ş.A. (2015a). "Varlık", Kelâm El Kitabı, (Ed. Ş.A. Düzgün), ss.207-227, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Düzgün, Ş.A. (2015b). "İmamet/Politik Teoloji", Kelâm El Kitabı, (Ed. Ş.A. Düzgün), ss.465-467, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ece, H.K. (2000). Takvâ Bilinci, İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Eş'arî, E.H. (2008). el-İbâne an Usuli'd-Diyâne, (Çev. M. Kubat), İstanbul: İşrak Yayınları.
- Gazâlî, E.H. (2004). el-İktisad fi'l-İtikad, (Çev. A. Duran), İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Gazâlî, E.H. (2015). el-Kanunu'l-Küllî fi't-Te'vil, (Terc. H.Akpur), İstanbul: İlk harf Yayınları.
- Hodgson, M.G.S. (1993). "Müslüman Bireylerin Dindarlığı: Tarihle ve Nefisle Yüzleşmeler", İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Tarih ve Bilinç I, (Çev. M.Karabaşoğlu), İstanbul: İz Yayınları.
- İsfehani, R. (1992). el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân, (Tahk. S.Adnan Ravâviri), Beyrut: y.y.
- İzutsu, T. (1975). Kur'ân'da Allah ve İnsan, (Çev. S.Ateş), Ankara: A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları.
- İbn Manzur, E.F.C. (ts). Lisanü'l-Arab, Beyrut: Daru Sadır.
- Mâtürîdî, E.M. (2005a). Kitabu't-Tevhid, Ankara: İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, E.M. (2005b). Te'vilâtü'l-Kur'ân, İstanbul: Mizan Yayınları.
- Muhasibi, H. (2005). er-Riaye, (Terc. A.Yüce), Kalp Hayatı, İstanbul: yy.
- Nesefî, E.M. (2004). Tabsıratü'l-Edille fi Usûli'd-Din, (Tahk. H.Atay-Ş.A.Düzgün), Ankara: DİB Yayınları.
- Oral, O. (2014). "İmânın Sosyal Hayatta Tezâhürleri Doğruluk, Güzel Ahlak, Sevgi ve Kardeşlik", Bilimname, 27 (2): 159-175.

- Oral, O. (2018). “Mâtürîdî’de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri”, Kayseri: Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 31 Ocak-03 Şubat 2018, Tam Metin: 926-960.
- Oral, O. (2019). “Mâtürîdî ve Râzî’de Ulü’l-Azm Peygamberlerin Psiko-Sosyal Nitelikleri ve İsmet Sorunu”, İslâmî Araştırmalar, 30 (2): 298-323.
- Râzî, E. (2008). Et-Tıbbu’r-Ruhâni, (Çev. H.Karaman), Ruh Sağlığı, İstanbul: İz Yayınları.
- Râzî, F. (1981). Mefatihü’l-Gayb, Beyrut: Darü’l-Fikr.
- Râzî, F. (2013). Esâsu’t-Takdîs fi İlmi’l-Kelâm, (Çev. İ. Coşkun), İstanbul: İz Yayınları.
- Şekeroğlu, S. (2009). “Mâtürîdî’de Zühhd ve Takvâ Anlayışı”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (22): 53-64.
- Topaloğlu, B.-Çelebi, İ. (2010). Kelam Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Tirmizi, E.A.M. (1981). es-Sünen, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Uludağ, S. (2010). “Takvâ”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXIX):484-486, İstanbul.
- Zemahşerî, E.K.Ö. (2017). el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl Fi Vucûhi’t-Te’vîl, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.